

TAMÁSI Anna Éva
adjunktus
SZTE ÁJTK*

DOI: 10.15170/DIKE.2023.07.02.07

A kötelékvédő szerepének változásai az egyházjogban, kitekintéssel a magyar világi perjogra

The Role of the Defender of the Bond in Canon Law and Hungarian Private Law

The defender of the bond is one of the most important officials at the ecclesiastical courts. In this paper I examine the changes of this office both in canonical legislation and in jurisdictional practise (and in Hungarian private law). I present the practise of the holy see of Veszprém and Székesfehérvár in matrimonial cases in the 19th and 20th century.

Keywords: *the defender of the bond, canon law, private law, marriage, ecclesiastical court*

1. Bevezető gondolatok

A házasságok védelme a mai napig kiemelt szerepet kap a kánonjogban és az egyházi bíróságok gyakorlatában. Több esetben fordult elő jogtörténetünkben, hogy az egyházi eljárás egyes házasságvédő intézményeit a világi perjog átvette. Erre jó példa a békeltetés eljárása és a kötelékvédő alkalmazása. Napjainkban is égető kérdés, hogy miként lehetne a házasságokat nagyobb számban megmenteni, a felbontott házasságok számát némileg csökkenteni. Bár ezt a szenzitív területet a jog eszközeivel nehéz megragadni, pláne befolyásolni, mégis tanulságos lehet visszatekinteni az elmúlt századok gyakorlatára, a korabeli jogalkotói módszerekre és a tényleges gyakorlat által alakított jogintézményekre. Jelen munkában a kötelékvédő (házasságvédő)¹ intézményét követem végig az egyházi perjogban mind jogszabályi, mind gyakorlati szinten, valamint egy rövid kitekintés erejéig a világi magánjogban. Munkámban a székesfehérvári és a veszprémi szentszék eljárását vizsgálom a 19. század második és a 20. század első felében.

2. A kötelékvédő megjelenése, a Corpus Iuris Canonici

A kötelékvédelem igénye már egészen korán, a 13. században megjelent az egyházjogi gondolkodók körében. *Hostiensis* (+1271)² és *Durantis* (+1296)³ volt az első, aki ennek szükségességét felvetette:

* ORCID ID: 0000-0003-4386-6691.

¹ Hazánk szentszéki gyakorlatában 1918 előtt, azaz az első egyházi törvénykönyv hatályba lépését megelőzően a házasságvédő kifejezést használták a jegyzőkönyvekben. Ezt követően kezdett lassan elterjedni a ma használatos kötelékvédő kifejezés.

² *Henricus de Segusio* (vagy elterjedt nevén *Hostiensis*) itáliai jogtudós, püspök, glosszátor, kánonjogász. Bolognában tanult római jogot, iskolatársa volt *Sinibaldus Fliscus*, a későbbi *IV. Ince* pápa. Bologna után Párizsba ment, hogy egyházi jogot adjon elő. *IV. Orbán* pápa mellett a pápai udvarban az egyházpolitika alakításában is nagy szerepe volt.

³ *Durantis* francia származású püspök, egyházjogász, liturgikus. Bolognában és Modenában tanult, majd tanított is egyházjogot. Fő műve, a *Speculum iudiciale* (1271–1276) a bírósági eljárások tekintetében összefoglalta az egész kánonjogot, több évszázadon át hatott.

véleményük szerint az érvénytelenséggel megtámadott házassági köteléket valakinek védeni szükséges a per egyensúlya érdekében.⁴ Kezdeményezésük heves ellenállásba ütközött, olyannyira, hogy a felvetés több évszázadra lekerült a napirendről. Egészen a 18. századig kellett várni, hogy e fontos hivatal bekerüljön az egyházjog rendszerébe és a bíraskodási gyakorlatba.

A házasságvédő intézménye, a *defensor vinculi* a kánonjogban XIV. Benedek pápa 1741. szeptember 3-i, *Dei miseratione* kezdetű constitutioja nyomán jelent meg. Fő szerepe az volt, hogy mind a szeparációs, mind az érvénytelenség kimondását célzó perekben védje a köteléket. Ezentúl a házasságvédő felügyelt a házasságból származó kiskorú gyermekek érdekeire, valamint az anyagi- és az eljárásjog szabályainak betartására (például feladata volt fellépni az ügyvédi hanyagság vagy összejátszás ellen, a tanúk megvásárlása ellen, illetve különösen fontos szerepe volt a kötelékvédőnek a felek távolléte esetén).⁵ Így tehát a kötelékvédő mind a peres eljárásra, mind az ügy érdemére vonatkozó nehézségeket jogosult és köteles volt felhozni.⁶

Ezen kívül a *Dei miseratione* azt is a házasságvédő kötelezettségévé tette, hogy fellebbezzen a házasság érvénytelenségét kimondó ítélet ellen. XIV. Benedek pápa második fő reformja az volt, hogy két egybehangzó ítéletet követelt meg a házassági perekben. Tehát a kötelékvédőnek kötelezettsége volt minden, a házasság érvénytelenségét kimondó ítélet ellen fellebbezést benyújtani, továbbá ezt megtehetette két egybehangzó ítélet ellen is, ha úgy vélte, hogy azok igazságtalanok.⁷

Fontos szabálya volt a köteléki pereknek, hogy az ilyen ügyben hozott ítélet soha nem emelkedett jogerőre: bármikor hiteles bizonyíték merült fel az ítélettel ellentétes valóságra, pert lehetett indítani a megfelelő döntés elérése érdekében. A felek az ítélet ellen addig élhettek fellebbezéssel, ameddig két egybehangzó ítélet nem született. A házasságvédő köteles volt fellebbezni, amennyiben érvénytelennek nyilvánították a házasságot, továbbá érdekes módon, ha a másodfokú bíróság is az érvénytelenség mellett foglalt állást, úgy harmadfokra is vihette az ügyet, amennyiben az érvénytelenség mellett felhozott bizonyítékok nem voltak minden kétséget kizáróak. Abban az esetben, ha az első- és harmadfokú egyházi bíróság a házasságot érvénytelennek, a másodfokú pedig érvényesnek mondta ki, a házasságvédő még negyedfokra is vihette a pert.⁸

3. Az első egyházi törvénykönyv (Codex Iuris Canonici 1917) időszaka

Az 1917-es első egyházi törvénykönyv a kötelékvédő szabályozása tekintetében azt a módszert követte, amely a teljes kodifikáció szellemiségére igaz volt. Összegyűjtötte a korábbi jogszabályok által biztosított jogi eszközöket, ezek szolgáltatták a hagyományok talaján való építkezést. Azonban

⁴ WEIER, Die Parität zwischen Ehebandverteidiger und Anwalt 319.

⁵ HERGER, A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig 185–186.; KOVÁCS, A kötelékvédő szerepe 11–12.

⁶ SIPOS – GÁLOS, A katolikus házasságjog rendszere 561.

⁷ BURKE, The Defender of the Bond 211.: „Benedict XIV’s second major reform was to require that there be two separate and conforming judgments before the definitive nullity of a marriage could be declared. It was the duty of the new „defender of marriages” to appeal all first judgments of nullity to a higher court, and even after two conforming judgements, to a third court if he still thought the judgments to be unjust.”

⁸ BOZÓKY, Az egyházi jog tankönyve 413–415.

nem elégedett meg ezzel, hanem a modernebb elvárásoknak megfelelően reformált is a rendelkezéseken.⁹

A kódex nagyon részletesen szabályozta a kötelékvédő kötelezettségeit és jogait. Előbbieket tekintve ő felelt a felekhez és a tanúkhöz intézendő kérdőpontok összeállításáért, amelyeket zárt borítékban kellett a bíró rendelkezésére bocsátania, aki ezt csak a kihallgatáskor bonthatta fel. A kérdésekért azonban nem csak előzetesen felelt: a bizonyítás során felmerülő újabb kérdéseket a „*bíró szájába kellett adnia*”.

Továbbá a bizonyítás érvénytelenségének terhe mellett részt kellett vennie a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásán, valamint a felek által benyújtott okiratok érvényességének vizsgálata is az ő feladata volt. A kötelékvédőnek a per utolsó szakaszában írásba kellett foglalnia a házasság érvénytelensége ellen szóló összes érvet, bizonyítékot, valamint mindent fel kellett hoznia, amelyről úgy ítélte meg, hogy a házasság védelme érdekében hasznos lehet. Ha a szentszék úgy határozott, hogy a házasságot érvénytelennek nyilvánítja, vagy ágytól és asztaltól véglegesen elválasztja a feleket, a házasságvédőnek ezt minden esetben véleményeznie kellett.¹⁰

A házasságvédő az eljárás kezdete előtt a szentszéki elnök, illetőleg a vizsgálóbíró „*kezébe*” esküt tett, hogy mindent meg fog tenni a házasság érvényben tartása érdekében.¹¹

Mivel a kötelékvédő a közérdek védelmében járt el, rendkívül széleskörű jogosítványokkal rendelkezett. Ő maga is állíthatott tanúkat, a szakértők kirendelését véleményezhette, kérhette a felek esküre bocsátását, valamint a védőirat egy példányát neki is meg kellett küldeni. A per bármelyik szakaszában betekinthezett az iratokba, még közzététel előtt is. A periratok közzététele után is kérvényezhette új tanúk állítását, vagy a korábbi tanúk ismételt meghallgatását. Szélesedett a jogköre abban a tekintetben is, hogy immár két egybehangzó ítélet esetén is korlátozás nélkül fellebbezhetett. Új perceselexmények elrendelését kérhette, bár ezt a bíróság egyhangú aktusával elutasíthatta. A periratok szerkesztésére határidő-hosszabbítást kérhetett, amelynek mértéke a bíró bölcs belátására volt bízva.¹²

E rendelkezéseknek köszönhetően a kötelékvédőnek a házassági semmisségi perekben több jogosítványa lett, mint a feleknek és az ügyvédjeiknek. Tehát fordult a kocka, immár nem a kötelék védelme szenvedett hiányt, mint a 18. század előtti gyakorlatban. E jogköröket tovább bővítette 1936-ban a *Provida Mater* apostoli konstitúció, például a per teljes menetében még szélesebb véleményezési jogosultságokat kapott a kötelékvédő.¹³

A 20. században, az első egyházi törvénykönyv hatályba lépését követően a kötelékvédők tevékenységében kétirányú probléma jelentkezett¹⁴, amely visszasságokra *XII. Piusz* pápa 1944-es beszédében mutatott rá. Hangsúlyozta egyrészt: a kötelékvédőknek nem szabad szem elől téveszteniük azt a tény, hogy a köteléki perek, a bírósági eljárás célja az objektív igazság kiderítése. Azaz a kötelékvédőnek nem feladata mesterkélt védelmet felállítani, védeni a védhetlent, az

⁹ Az 1917-es Kódex egyesítette az 1741-es, az 1840-es és az 1883-as törvényeket, de a kötelékvédő szerepét megerősítette és tovább részletezte részvételének módját az eljárásban. KOVÁCS, A kötelékvédő szerepe 13.

¹⁰ RADA, Egyházi perrendtartás 133.

¹¹ HUSZÁR, A katolikus házasságjog rendszere 92.

¹² BÁNK, Kánoni jog II. 570–571.

¹³ Lásd bővebben: HÁRSFAI, Egyházi eljárásjog 97.

¹⁴ A 20. század folyamán a kötelékvédő szerepe az eljárásban egyre inkább lecsökkent, sőt, sokszor részvétele már formálissá vált. Vö.: HÁRSFAI, Bírósági gyakorlat 26.

erkölcsi meggyőződésével szembe menni. Joga van záróészrevételeiben jelezni, hogy a jegyzőkönyvek alapos, lelkiismeretes vizsgálata után a köteléket nem tudja védeni a felperes kereseti kérelmével szemben.¹⁵

Ugyanakkor fel kell hoznia mindazt, amit a házasság érvénytelensége ellen észszerűen fel lehet hozni, ebben teljes odaadással kell eljárnia. Tehát hiba a mindenáron való védelem és a passzivitás is. Ez utóbbi miatt figyelmeztette a Szentségi Kongregáció a püspököket, hogy ne engedjék meg egyházmegyéjükben a kötelékvédők „tétlenségét, felületességét”. E követelmény a későbbi törvényhozásban konkrétan, jogszabályi szinten is megjelent a gyakorlat visszásságaira reagálva: az 1983-as CIC előírja, hogy a kötelékvédőnek aktív tevékenységet kell kifejtene. Elő kell terjesztenie a perben mindazt, amit a házasság semmissége vagy felbontása ellen észszerűen fel lehet hozni – olvasható az 1432. kánonban.

4. A hatályos egyházi törvénykönyv (1983) után

Hatályos kódexünk a kötelékvédő feladatában, szerepkörében elég jelentős változtatást hozott, nevezetesen azt, hogy ezentúl nem neki kell összeállítania a tanúkhöz és a felekhez intézendő kérdőpontok jegyzékét, hanem annak, aki az adott személy kihallgatását kéri. Ez legtöbb esetben a felperest jelenti, aki általában nem személy szerint állítja össze a kérdéseket, hanem az ügyvédjére bízta ezt a feladatot, tehát a továbbiakban lényegében az ügyvédek szerkesztik a kérdőpontokat. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a kötelékvédőnek megszűnt a kérdésfeltevési joga, a továbbiakban is javasolhat kérdéseket a bírónak.¹⁶

Ezentúl a kötelékvédő kötelezettségei csökkentek: már nem köteles jelen lenni a felek és a tanúk kihallgatásán, valamint nem kell automatikusan fellebbeznie az érvénytelenséget megállapító első ítélet ellen. Ez utóbbira azért nincs szükség, mivel a másodfokra hivatalból történő felterjesztést írta elő a hatályos egyházi törvénykönyv.¹⁷

Hatalmas, és a (hazai) gyakorlatot is jelentősen befolyásoló újítás a hatályos kódexben, hogy immár világi személyeket, mind férfiakat, mind nőket ki lehet nevezni kötelékvédőnek.

Egyebekben a kötelékvédő feladatát meglehetősen tömören összegzi hatályos kódexünk, jóval lakonikusabban, mint az 1917-es kódex: „(...) *proponendi et exponendi omnia quae rationabiliter adduci possint adversus nullitatem.*”¹⁸ Ki kell emelni azonban, hogy az érvénytelenségi perekben nagyon jelentős szerep hárul rá, ő az egyetlen ugyanis, aki a köteléket védi. Ennek fontosságát már XII. Piusz pápa is kellően hangsúlyozta 1944. október 2-ai beszédében¹⁹, valamint II. János Pál pápa is érvelt kiemelt jelentőségéről 1988-ban a Római Rotán elhangzott beszédében.²⁰ Véleménye szerint a megfelelő kötelékvédelem hiánya megnehezíti a bíró munkáját, mintegy eltorzítja a pert, mert a

¹⁵ Allocuzione alla S. Romana Rota (2 oct. 1944), AAS 36 (1944) 282–290.

¹⁶ CIC 1983, 1533. kán.; KOVÁCS, A kötelékvédő szerepe 9–10.

¹⁷ A kötelező másodfokra terjesztést és a két egybehangzó ítélet megkövetelését a *Mitis Iudex* kezdetű *motu proprio* törölte el 2015-ben. Erről lásd részletesebben: LÜDICKE, Evolution oder Revolution 13–14.; HÁRSFAI, Reformok az egyházi bíróságon 241–262.

¹⁸ CIC 1983, 1432. kán. – Az olyan ügyek számára, ahol az egyházi rend kiszolgáltatásának semmisségéről vagy a házasság semmisségéről, illetve felbontásáról van szó, nevezzenek ki az egyházmegyében kötelékvédőt, aki hivatalból köteles előterjeszteni és kifejtene mindazt, amit a semmisség vagy a felbontás ellen észszerűen fel lehet hozni.

¹⁹ Allocuzione alla S. Romana Rota (2 oct. 1944), AAS 36 (1944) 282–290.

²⁰ Allocuzione alla Rota Romana (25 ian. 1988), AAS 80 (1988) 1178–1185.

felperes kereseti kérelmével szemben, amely az érvénytelenség megállapítása érdekében hoz fel érveket, senki nem érvel az érvényesség mellett.²¹ Ezt a szerepet tölti be a kötelékvédő hatályos jogunkban, és gyakorlatilag egész kánonjog-történetünk folyamán.

5. A kötelékvédő intézménye a gyakorlatban

A kötelékvédő a bíróság állandó személyzetének a részét képezte mind a veszprémi, mind a székesfehérvári szentszék gyakorlatában. Ez utóbbi bíróságon a 19. század folyamán a következő számú és elnevezésű, feladatkörű tisztségviselők tevékenykedtek az egyházi bíróságon: 28 szentszéki bíró, ebből két egyházi jogtanár, jegyző, aljegyző, házasságvédő, tiszt ügyész, szegények ügyvédje, orvos és sebész. E példa 1844-ből származik, de a későbbi évekre is irányadóak az arányok és az elnevezések.²² Emellett azonban eseti jelleggel, az adott ügyre kirendelt kötelékvédő alkalmazása sem volt ritka, amennyiben erre szükség mutatkozott. (Például a plébános jobban ismerte a feleket, ezáltal hatékonyabb közreműködés volt várható tőle.) A szentszék nagyon gondosan ügyelt a házasságvédő részvételére, mivel a távollétében történt bármely bírói cselekmény érvénytelennek minősült.²³

5.1. A házasság védelme érvénytelenségi perekben

Ahogy fentebb láthattuk, a kötelékvédőnek mindig meg kellett találnia a helyes egyensúlyt a kötelék védelme során. Az anyagi igazság kiderítésére kellett koncentrálnia az elfogult védelem és a passzivitás közötti skálán. Hazánk általam vizsgált szentszékein általános eljárásnak mondható, hogy a kötelékvédők aktív tevékenységet folytattak, csak egészen ritka esetekben találkoztam azzal a megjegyzéssel, hogy nem tudják védeni a köteléket.

Sőt, a kötelékvédő munkája a gyakorlatban olyan pereket is eredményezett, amelyeket csak az ő lelkiismeretes tevékenységének köszönhetően tárgyaltak kettőnél több fokon. Egy különlegesebb, erőszak és félelem (*vis et metus*) címén folyó, érvénytelenség kimondását célzó perben a kötelékvédő fellebbezése folytán jutott egészen negyedfokig az ügy. Egy adott államban (jelen esetben épp Magyarországon) tárgyalt negyedfokú kánoni per nagyon ritka, még világviszonylatban is.²⁴ E pert végigkövetve világosan láthatjuk a kötelékvédelem módját és eszközeit.

A vizsgált per 1906-ban, a Veszprémi Püspöki Szentszék, mint elsőfokon illetékes bíróság előtt indult a felek házasságának kezdettől fogva érvénytelennek nyilvánítása végett.²⁵ E fórum a házasságot érvényesnek mondta ki. A felperesnek a per folyamán nem sikerült bizonyítania azt, hogy férjével (alperessel) külső, jogtalan és erős megfélemlítés folytán kötött házasságot, sem azt, hogy a megkötés idején érvénytelennek bizonyult házasság házasetük hosszú tartama alatt

²¹ HÁRSFAI, A kötelékvédő közreműködése 115–117. Ráadásul sokaknak kedvez az érvénytelenséget kimondó ítélet, mert ezáltal a felek új házasságot köthetnek. Vö.: HÁRSFAI, Ügyvédek és képviselők a kánoni eljárásban 101.

²² Lásd például: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (A továbbiakban: SzfvPL) - IV. - No.5900/10. (1845. febr. 24-25.).

²³ A kötelékvédőnek 15 napot adott a szentszék az észrevételek megtételére. Pl. Veszprémi Érseki Levéltár (A továbbiakban: VÉL) 54/1912.

²⁴ JANCSÓ, A magyar házassági és házastársi öröklési jog 1.

²⁵ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907.

érvénytelen is maradt. Az ítélet indokolásában több helyen hivatkoztak a kötelékvédő zárószerevételeire, amelyet a bírói tanács szó szerint elfogadott.²⁶

Ezt követően a felperes, illetve a szentszéki házasságvédő fellebbezése folytán az ügy először az Esztergomi Érseki Főszentszékhez, mint másodfokon eljáró bírósághoz; majd harmadfokon az Esztergomi Prímási Bírósághoz került elbírálásra.²⁷

A veszprémi elsőfokú ítélet a házasságot érvényesnek mondta ki, a szentszéki házasságvédő mégis fellebbezést nyújtott be. Ez abból kifolyólag történt, mert két egybehangzó ítéletre volt szükség ahhoz, hogy az ítélet jogérvényes legyen. A kötelékvédő kötelezettsége tehát abban az esetben is fennállt, ha tőle függetlenül a felperes is fellebbezést nyújtott be.

Az elsőfokú ítélet után másodfokon vagy egy rövidített eljárással megerősítették az ítéletet, vagy másodfokú rendes peres eljárásra utasították az ügyet. Erről a másodfokon eljáró kötelékvédő véleményét is ki kellett kérni.²⁸ Jelen ügyben ez utóbbi történt meg.

A másodfokon eljáró házasságvédő a kánoni normáknak megfelelően a per kezdete előtt a szentszéki elnök, illetve a vizsgálóbíró „kezébe” esküt tett, hogy mindent fel fog hozni a házasság érvényben tartása mellett, illetőleg „felbontása” ellen. Jegyzőkönyvek igazolják, hogy jelen volt a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásánál, valamint ő szerkesztette a hozzájuk intézendő kérdéseket, amelyeket zárt borítékban adott át az ügy bírójának. Az eljárási szabályokat tehát maximálisan betartották.²⁹

Az esztergomi Érseki-, illetve Prímási Főszentszék az elsőfokú bírósági ítélettel nem értett egyet, a házasságot már „gyökerében” érvénytelennek nyilvánították. A szentszéki kötelékvédő mindkét esetben fellebbezett, a harmadfokú ítélet ellen az Apostoli Szentszékhez, mint illetékes negyedfokú bírósághoz. A prímási szék házasságvédője a szombathelyi negyedfokú bíróság³⁰ házasságvédőjének erről így írt: „*A perben amiket a Prímási Szentszék ítélete elleni föllebbezésben kifejtetek, azt mind teljes meggyőződésemből mondom és írom, most is csak azt mondanám. Appelláltam, bár szokatlan a Pápához appellálni, mert lelkiismeretem nem hagyott nyugtot, akármennyit kapacitáltak. Kérem, nemde az ítélethozatalnál egyöntetű eljárásról csak akkor lehet szó, ha az ügy ugyanaz és az érvek e körben, a tanuvallomások arra az időre, míg a kényszerítő apa élt, talán kielégítőek, de nagyon-nagyon elégtelenek az apa halála utáni 8–9 évre. Erre voltaképpen csak egy tanuvallomás van, és ennek a vallomása is, mint kifejtettem, nagyon bizonytalan és általános. Véleményem szerint feltétlenül új tanukihallgatásra van szükség, a szereplő tanúk nem elégségesek.*”³¹ Az érvelés jelzi: figyelt az eljárási szabályokra, és lelkiismeretesen vizsgálta a felek házasságára vonatkozó bizonyítékokat is. Itt kell megjegyezni azt az általános módszert, miszerint a különböző fokú bíróságok kötelékvédői konzultálhattak, egymás érvelését magukévá tehették, kiegészíthették (vagy akár vitathatták is azt, bár erre a gyakorlatban nem találtam precedenst).

²⁶ VÉL 80/907.

²⁷ Szombathelyi Püspöki Levéltár (a továbbiakban: SzPL) 4994/1908., 40/1908., 19/1908.

²⁸ GROCHOLEWSKI, Tanulmányok az egyházi házasság- és perjogról 6. A gyakorlat szerint ez a szabály érvényesült a Codex előtt is.

²⁹ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Vö.: HUSZÁR, A katolikus házasságjog rendszere 92. Lásd bővebben: ROSZNER, Régi magyar házassági jog.

³⁰ Az Apostoli Szentszék az ügy negyedfokú elbírálására a Szombathelyi Püspöki Bíróságot jelölte ki.

³¹ Hommer György házasságvédő kézzel írt levele, Kelt: 1909. máj. 23. VÉL 37849/1909.

A negyedfokon eljáró bíróság a házasságot szintén érvénytelennek nyilvánította, viszont kapott egy értesítést Rómából, hogy ötödfokon is elbírálja az ügyet a Rota Romana.³² A házasságvédő azzal az indokolással, hogy a negyedfokú bírói eljárás újabb felülvizsgálás tárgyává lesz téve, az ítélet ellen sem szóban, sem írásban nem fellebbezett. A Rota Romana – a negyedfokú ítélethez hasonlóan – szintén érvénytelennek nyilvánította a házasságot.³³

5. 2. A kötelékvédő a békéltetési eljárásban

A kötelékvédő feladatkörei kapcsán leginkább az érvénytelenség kimondását célzó perben betöltött szerepét szokták kiemelni, pedig a munkája ennél jóval széleskörűbb. Az ágytól-asztaltól elválasztásnál (*separatio*) ugyanúgy részt kellett vennie az eljárásban, egészen a háromszintű békéltetéstől kezdődően.

A szentszéki gyakorlat szerint első ízben a plébánosi békéltetéssel indult a házasságrendezés. E körben a felek plébánosa és a szentszék által kiküldött házasságvédő próbálta a feleket kibékíteni egymással. Jellemzően először külön beszéltek a felekkel, majd ezt követte a szembesítés. Ezen a házasságvédőnek jelen kellett lennie, a gyakorlat szerint legtöbb esetben ő vezette le a szembesítő eljárást.

A következő rövid jogeset hitelesen bemutatja a plébánosi békéltetés folyamatát. Önkéntesen különvált házaspárt próbált békéltetni a veszprémi szentszék, hogy megelőzzék a peres eljárást. Alperes, K. Teréz (r. k., 22 éves), vallomásában elmondta, hogy nem ő hagyta el a férjét, három évig voltak együtt, de sokat veszekedtek. A viszálykodás okának az alábbiakat jelölte meg: „*Férjem aljas emberekkel társalkodott, szidott, káromkodott, mesterségét nem értette, abba kellett hagynia, és részest ment aratni, ezt én szégyelltem, de azért csak megvoltam vele. Megvettem érte anyámat, nevelőimet, őket is folyton szidta, velem is mindig pörlekedett. Utána bútoraimat is elvitte s én anyámhoz menekültem.*”³⁴

Vallomása után a kötelékvédő felszólította a békülésre és a megbocsátásra. Erre az asszony nem hajlott, mivel állítása szerint a férje hagyta magára.

Ezt követte a szembesítés, ahol mindegyik fél kitartott a korábbi álláspontja mellett, a nő kijelentette, nem hajlandó békülni. A békéltetést végző házasságvédő a békéltetés során utolsó próbálkozásként arra hivatkozott K. Teréznek, hogy a férje bár nagy bűnt és hibát követett el ellene, de nagyon „*megszenvedte, amit tett*”. Azóta jó munkahelye, lakása van, az erkölcsi bizonyítvány tanúsága szerint jól és becsülettel, megbízhatóan dolgozik. Elmondta továbbá, hogy Teréz a lelki üdvére gondoljon és arra, hogy a megbocsátás a legszebb emberi tulajdonságok közé tartozik, és jó érzés szeretetben, megértésben élni. A lelki ráhatás végén Teréz „*könnyes szemmel*” kijelentette, hogy még egyszer megbocsát. Így megbékélve, új reményekkel távoztak a felek. A jegyzőkönyvbe pedig bekerült, hogy a házasságvédő ténykedése sikeres volt.³⁵

³² „*A Méltóságod (dr. István Vilmos püspök) által a fenti perben hozandó ítélet sem utolsónak, sem végérvényesnek ne tekintessék, miután a Szentséges Atya ezen ítéleten felül egy újabb ítéletet kíván hozatni.*” VÉL 37849/1909.

³³ VÉL 88/1911. 5140. sz. leirat.

³⁴ VÉL Szentszéki vegyes iratok 1830–1902.

³⁵ VÉL Szentszéki vegyes iratok 1830–1902.

5.3. A kötelékvédő a kiküldött bizottságban

A felek meghallgatását, a tanúkihallgatásokat, a fentebb vázolt békéltetést, az esetleges tárgyi bizonyítékok, okiratok szemlélését a szentszék által kiküldött bizottság foganatosította. Ez bevett gyakorlat volt mind a veszprémi, mind a székesfehérvári szentszéknél az 1917-es kódex előtt. E bizottságnak mindig tagja volt a kötelékvédő.³⁶

Az első egyházi törvénykönyv hatályba lépése (1918) után is megmaradt ez a jogintézmény, egy jegyzőkönyvvezetővel kiegészülve. Az egyértelmű írott jogforrásnak köszönhetően kezdett állandósulni a bizottság tagjainak megnevezése: mindig tag volt egy házassági bíró (néhol vizsgálóbíró elnevezéssel), egy házassági kötelékvédő és a házassági jegyzőkönyvvezető. A hivatalos megnevezések ellenére ők gyakran helybeli egyházi személyek voltak (ellentétben a korábbi gyakorlattal, amikor szentszéki tagokat küldtek ki), nem hivatásos szentszéki tagok.³⁷

6. A kötelékvédő megjelenése a világi perjogban

Az 1894. évi XXXI. tc., a Házassági törvény (HT) vezette be hazánkban a polgári házasságot. E jogszabállyal házassági ügyekben a királyi bíróságok lettek illetékesek, a folyamatban lévő eljegyzési és házassági pereket az illetékes királyi bírósághoz kellett áttenni.³⁸ Viszont magáról az eljárásról nem rendelkezett a törvény, és más jogszabályok sem születtek ez ügyben, így a bírák a korábbi eljárási szokásokra támaszkodtak.³⁹ *Sztehlo Kornél* a következő jogszabályokat jelölte meg a házassági ügyek eljárása tekintetében: a Házassági törvényt; az akkor hatályos polgári perrendtartást (1868. évi LIV. tc.); az 1840. évi XV. tc. második részében szabályozott és az ITSZ (1861) által módosított rendes szóbeli eljárást, amennyiben ezt a törvényes gyakorlat nem módosította; az 1796. december 13-án és az 1803. december 20-án kelt királyi rendeletet a házasságvédő kirendeléséről; az 1822. augusztus 6-ai, 19435. sz. a. kelt rendeletet a királyi táblához való felvitelről, békéltetésről, felek szembesítéséről; valamint a legfelsőbb bíróságok állandó gyakorlatát.⁴⁰ Láthatjuk tehát, hogy konkrét rendelkezés volt a házasságvédő eljárásáról, amely kimondottan a jogtörténeti előzmények talaján született. Ezentúl kiemelt jogalkotói szándék volt a polgári házasság bevezetésekor, hogy az új jogszabályok megőrizzék a korábbi, egyházi eljárásban jól működő intézményeket. Egyrészt gesztusként a katolikus egyház felé, másrészt a jogfolytonosság jegyében.

A házassági eljárás háromszintű volt, a királyi törvényszék ítélezett első fokon, innen került az ügy a királyi ítélőtábla elé, majd a királyi kúria is felülvizsgálta az ítéleteket. Az eljárást a felek állandó és utolsó együttlakása szerint illetékes bíróság előtt kellett megindítani. Ez alól egyetlen kivétel a hűtlen elhagyás esete volt, amely esetben az elhagyott fél lakása szerinti törvényszék volt az illetékes.

³⁶ Lásd például: VÉL 67/1883., 28/1882., 37/1913.: Két biztos és egy házasságvédő kiküldetik, 51/1913: békéltetés plébános és esperes által.

³⁷ Lásd például: VÉL 136/1920., 5/1922.

³⁸ HT 136-137. §.

³⁹ KÖBLÖS, A házassági törvény a bírói joggyakorlatban 12–13.; vö.: FODOR – MÁRKUS, A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve 12–15.

⁴⁰ Vö.: SZTEHLO, Eljárás a házassági perekben 26. A házassági perekben alkalmazandó eljárás teljes körű törvényi szabályozására először az 1911. évi I. tc.-ben, azaz a Pp. 639–686. szakaszaiban került sor. HERGER, A házassági kötelék védelmét szolgáló eszközök 71.

A kereset első elbírálásakor a tárgyaláson részt vett a feleken kívül a házasságvédő is, akit az adott törvényszék rendelt ki a helybeli ügyvédek közül. Feladata az egyházi kötelékvédőkhöz hasonlóan az volt, hogy mindent megtegyen a házasság fennmaradása érdekében. Köteles volt a tárgyalásokon megjelenni, észrevételeit a felek előadására megtenni, a felbontás, ágytól-asztaltól elválasztás ellen fellebbezéssel élni, továbbá felügyelt a házasságból származó kiskorú gyermekek érdekeire, valamint az anyagi és eljárási jogszabályok megtartására. Tehát kötelezettségei lényegében azonosak voltak az egyházi rokonintézményével.

Az elsőfokú bíróság ítélete ellen a felek, valamint a házasságvédő is fellebbezhetett; ha senki nem támadta meg az ítéletet, akkor is hivatalból fel kellett terjeszteni a királyi ítélőtáblához. Viszont ekkor az ítélőtábla az ítélet csupán azon részét vizsgálta felül, amely a kötelék felbontásáról, illetve a kiskorú gyermekek elhelyezéséről és tartásáról rendelkezett.⁴¹

A HT hatályba lépését követően kiemelt szerepet töltött be a házasságvédő intézménye az ítélkezési gyakorlatban, annak ellenére, hogy maga a házassági törvény nem rendelkezett róla. Egyébként a „közérdeket” képviselő tisztviselő a protestáns bontóperekben is megjelent viszonylag korán, már a 18–19. század fordulóján.⁴²

7. Az egyházi kötelékvédelem napjainkban

Az egrai és a kalocsai egyházmegyei bíróság munkatársaként elmondhatom, hogy a kötelékvédő intézményére ma is az egyik legfontosabbnak tekintenek az egyházi bíróságok. Az egyes szentszékek gyakorlatában mutatkoznak apróbb eltérések, természetesen a jogszabályok adta keret között. Erre legszembetűnőbb példa a felekhez és a tanúkhöz intézendő kérdőpontok összeállítása. Ennek tekintetében – mint fentebb láthattuk – a hatályos egyházi törvénykönyv hozott változást, mivel kivette a kötelékvédő kötelezettségei közül (a joga továbbra is megmaradt a kérdések javaslatára). Ennek ellenére az Egrai és a Kalocsai Érseki Bíróságon továbbra is a kötelékvédő állítja össze a kérdőpontok jegyzékét. A Szegedi Püspöki Bíróságon ezzel szemben átalakították az eljárást, az ügyvéd feladata a kérdések megfogalmazása.

A szentszékek gyakorlatában a jogszabályi előírásoknak és a pápák iránymutatásainak megfelelően komoly aktivitást várnak el a bírósági helynökök a kötelékvédőktől. Folyamatosan felügyelik, hogy a kötelék védelme megfelelő minőségben zajlik-e. Ha esetleg ebben hiányosságot észlelnek, azonnal jelzik az érintett kötelékvédőnek, mivel a per egyensúlya érdekében a munkája magas színvonalra elengedhetetlen.

Az 1983-as kódex azon rendelkezése, amely engedélyezi immár laikus személyeknek a kötelékvédői hivatal betöltését, szintén fontos változásokat hozott a gyakorlatban. Mind az egrai, mind a kalocsai egyházmegyei bíróságon alkalmaznak laikusokat (nőket is) kötelékvédőként, ugyanakkor egyházi személyek is működnek e fontos pozícióban.

⁴¹ E rendelkezést megszüntették az 1907. évi XVII. tc. 6–7. §-ai, amelyek a kúria tehermentesítése érdekében kiiktatták az iratok felülvizsgálat végett hivatalból való felterjesztését.

⁴² HERGER, A házasság védelmének eszközei 30.

Felhasznált irodalom és források

- BÁNK József: Kánoni jog II. Budapest 1960
- BOZÓKY Alajos: Az egyházi jog tankönyve. Pest 1871
- BURKE, John: The Defender of the Bond in the New Code. *The Jurist* 1985/45. sz. 210–229.
- FODOR Ármin – MÁRKUS Dezső: A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve. Budapest 1894
- GROCHOLEWSKI, Zenon: Tanulmányok az egyházi házasság- és perjogról. Budapest 2000
- HÁRSFAI Katalin: A kötelékvédő közreműködése az objektív igazság kiderítésében a házassági semmisségi perekben. *Kanonjog* 2012/14. sz. 115–121.
- HÁRSFAI Katalin: Bírósági gyakorlat. Budapest 2008
- HÁRSFAI Katalin: Egyházi eljárásjog. Budapest 2006
- HÁRSFAI Katalin: Ügyvédek és képviselők a kánoni eljárásban. Budapest 2008
- HÁRSFAI Katalin: Reformok az egyházi bíróságon. Évszázados eljárásjogi szabályokat változtatott meg a pápa. *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016/1. sz. 241–262.
- HERGER Csabáné: A házasság védelmének eszközei az 1894. évi XXXI. tc.-ben. *Jogtörténeti Szemle* 2003/4. sz. 27–35.
- HERGER Csabáné: A házassági kötelék védelmét szolgáló eszközök az 1911. évi I. tc-ben különös tekintettel a békéltetésre. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon: V. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szeged 2013, 71–94.
- HERGER Csabáné: A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig. *A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek*. Budapest–Pécs 2006
- HUSZÁR Elemér: A katolikus házasságjog rendszere. Budapest 1928
- JANCSÓ György: A magyar házassági és házastársi öröklési jog. Budapest 1901
- KOVÁCS Beatrix: A kötelékvédő szerepe az egyházi házassági eljárási ügyekben. PhD dolgozat. Budapest 2013
- KÖBLÖS Adél: A házassági törvény a bírói joggyakorlatban. Kézirat (évfolyamdolgozat). Szeged 1996
- LÜDICKE, Klaus: Evolution oder Revolution. *Der neue kirchliche Eheprozess*. *Herder Korrespondenz* 2015/10. sz. 13–16.
- RADA István: Egyházi perrendtartás. Veszprém 1918
- ROSZNER Ervin: Régi magyar házassági jog. Budapest 1887
- SIPOS István – GÁLOS László: A katolikus házasságjog rendszere a Codex Iuris Canonici szerint. Budapest 1960
- SZTEHLO Kornél: Eljárás a házassági perekben. Budapest 1896
- WEIER, Joseph: Die Parität zwischen Ehebandverteidiger und Anwalt im kirchlichen Ehenichtigkeitprozess – Erreichtes und Erwünschtes. *De processibus matrimonialibus* 1997/4. sz. 319–333.
- Allocuzione alla Rota Romana (25 ian. 1988), AAS 80 (1988) 1178–1185.
- Allocuzione alla S. Romana Rota (2 oct. 1944), AAS 36 (1944) 282–290.